

А.І.БАБКО

Я.ПЯТРОЎСКИ АБ МОВЕ І ЯЕ РОЛІ Ў КУЛЬТУРЫ

Выкладаюцца погляды Яна Пятроўскага на мову і яе месца ў культуры, выяўляецца іх філасофскі кантэкст, раскрываецца сувязь з філасофскай традыцыяй, што высока ацэньвае мову і яе ролю ў духоўным жыцці. Указваецца на блізкасць філасофскай пазіцыі Я.Пятроўскага да ідэй, выказаных у рамках філасофскай герменеўтыкі, найперш у творчасці Г.Г.Гадамера. Аналізуецца падыход беларускага перакладчыка да праблемы суадносін мовы і філасофіі. Падкрэсліваецца скіраванасць яго моўна-філасофскіх пошукаў на духоўную практыку. Выяўляецца сувязь перакладчыкай і выдавецкай дзейнасці Я.Пятроўскага з яго філасофскай пазіцыяй. Аналізуюцца падставы засяроджанасці Я.Пятроўскага на перакладзе і выданні помнікаў антычнай філасофіі.

Творчасць Яна Пятроўскага належыць да высокай асветніцкай традыцыі, асноватворнай для беларускай культуры. Патрэба ў самаахвярным асветніцтве заўжды востра адчувалася тут і была грунтоўным фактарам нашага духоўнага жыцця. Гэта звязана з драматычна складаным шляхам беларусаў да ўсведамлення сваёй саматоеснасці і адметнасці, найглыбейшыя падставы чаго неабходна шукаць на ўзроўні архетыпа і менталітэту нашага народа.

Неад’емная характэрная рыса прадстаўнікоў згаданай традыцыі – пільная ўвага да мовы, што яскрава пацвярджаецца і на прыкладзе Яна Пятроўскага, перакладчыка, літаратара, выдаўца¹. Фундаментальнае значэнне моўнага дыскурсу ў беларускім культурным кантэксце робіць актуальным даследаванне ўсіх яго аспектаў, у тым ліку і поглядаў на мову, на яе ролю ў культуры, якіх прытрымліваліся яго актыўныя ўдзельнікі.

Ян Пятроўскі шмат разважаў над моўнай праблематыкай і браў чынны ўдзел у моватворчым працэсе. Аднак яго даробак даследаваны недастаткова і застаецца малавядомым у Беларусі. А што да яго моўна-філасофскіх поглядаў, дык яны ўвогуле не выступалі яшчэ як прадмет спецыяльнага навуковага аналізу. Між тым вывучэнне дзейнасці і творчай спадчыны гэтага крэатыўнага і адданага беларускай справе чалавека мае не толькі абстрактна-тэарэтычнае значэнне. Па-першае, яго пазіцыя ў моўным пытанні падаецца перспектыўнай, жыццяздольнай, адкрытай для далейшага развіцця ў рамках нашага нацыянальнага дыскурсу. Па-другое, сам характар яго ўдзелу ў згаданым дыскурсе (як і ўсё яго жыццё ўвогуле) з’яўляецца шмат у чым узорным і мае істотны метадычны патэнцыял.

Самавітасць, жыццяздольнасць поглядаў Яна Пятроўскага на мову, на яе месца ў культуры пацвярджаюцца ўжо тым фактам, што філасофскі грунт, на якім яны паўстаюць і які экспліцытна ды імпліцытна выяўляюць, выступае як надзвычай рэlevantны ў беларускім культурным і моўным кантэксце. Няўнасць, імпліцытнасць, пэўных сувязей, што назіраюцца тут, сведчыць аб

---

¹ Дзейнасць Яна Пятроўскага разгортвалася ў рамках Беларускага харытатыўна-адукацыйнага фонду. Вітаўт Кіпель характарызуе яго наступным чынам: "Заснаваны Янам і Аліцый Пятроўскімі 9 снежня 1976 году ў Гэйсвілі, штат Фларыда. Мэта Фонду – дапамога беларусаведным даследаванням і публікацыя матэрыялаў на беларускія тэмы. Фонд выдаў, сярод іншага, сем тамоў Выбранных твораў Платона й Грэцка-беларускі слоўнік" [1, с. 188].

згаданай вышэй адкрытасці гэтых поглядаў для далейшага развіцця. Разгледзім дадзены момант больш падрабязна.

Звязаная з мовай праблематыка займае адно з цэнтральных месцаў у праблемным полі філасофіі XX ст., якая прапанавала нам самыя розныя варыянты яе аналізу. З пункту гледжання рэlevantнасці для беларускага нацыянальнага дыскурсу надзвычай важнымі падаюцца зарыентаваны на наміналізм сучаснага прыродазнаўства падыход да філасофскіх праблем мовы, распрацаваны ў рамках крытычнага рацыяналізму, з аднаго боку, і герменеўтычная канцэпцыя, дзе мова выступае як грунт усялякага разумення – найістотнейшага спосабу практычнага і тэарэтычнага засваення чалавекам свету, з другога. Кожная з гэтых пазіцый мае сваю падставу і сваю рацыю. Першая дазволіла Карлу Поперу абвясціць, што ў цэнтры нашай увагі павінны быць “не словы, а аргументы, здольныя стаць прадметам крытыкі” [10, с. 25], што філасофія ў згодзе з навукай і разам з ёю выступае як касмалогія, узятая ў шырокім значэнні гэтага слова [10, с. 19]. Прадстаўнікі другога кірунку змаглі ўсвядоміць каласальную значнасць мовы для падтрымання і развіцця культурнай традыцыі, здолелі разгледзець шмат якіх аспектаў праблемы, што засталіся нябачнымі для іншых, найперш, магчыма, праз “прыхаванасць мовы ў мысленні” [9, с. 392].

Узятая ў сваёй павярхоўнай, утрыманай форме першая пазіцыя можа паслужыць асновай для індывідуальнага, абыякавага стаўлення да моўнай праблемы, надзвычай небяспечнага для нашай мовы ў тых варунках, у якіх яна зараз існуе. А вось філасофская плынь, што ўключае ў сябе герменеўтычны падыход да моўнай праблематыкі, выяўляе істотны духоўны патэнцыял, задзейнічаны, па сутнасці, у скіраваных на развіццё нашай мовы намаганнях актыўных удзельнікаў нацыянальнага руху. (На глыбокую ўзаемазвязь паміж памкненнем прадставіць моўную праблему як другую ў нашым духоўным жыцці і філасофскімі кірункамі, у якіх мова “інструменталізуецца”, бярэцца толькі як сродак камунікацыі, а таксама паміж беларускай адраджэнскай плыню і вучэннямі, што разглядаюць мову як стыхію, у якой жыве чалавек, указвае і Пётра Рудкоўскі [7, с. 16–17].)

На прыкладзе Я.Пятроўскага мы бачым свядомае імкненне задзейнічаць у нашым культурным кантэксце, у скіраваных на адраджэнне матчынай мовы высілках дасягненні той філасофскай традыцыі, да якой належыць герменеўтыка. Ён з усёй адназначнасцю і пэўнасцю дае зразумець, што чыста прагматычнае бачанне мовы як сродку камунікацыі і не болей яму абсалютна чужое [5, с. 7]. Найбольш прывабнай і яркай альтэрнатывай такому бачанню выступаюць для яго ідэі Вільгельма фон Гумбальта. Пры гэтым Ян Пятроўскі зважае найперш на тыя моманты ў спадчыне Гумбальта, што выяўляюцца як рэlevantныя ў беларускім культурным кантэксце, як грунтоўна важныя для “нашага сягоння змаганьня на жыццё і сьмерць за справу роднае мовы” [4]. Асаблівую значнасць набывае для яго сам факт зрэалізаванага ў моўна-філасофскай канцэпцыі В.фон Гумбальта вызвалення моўнага элемента з прыхаванасці ў мысленні, пра якую вёў гаворку Г.Г. Гадамер.

Ян Пятроўскі вылучае сярод іншых палажэнняў згаданай канцэпцыі ідэю ўнутранай формы мовы. Гэта ідэя паўстала ў выніку здзейсненага В.фон Гумбальтам аналізу ролі мыслення і іншых духоўных здольнасцей чалавека ў станаўленні і развіцці моў. У інтэрпрэтацыі беларускага даследчыка галоўнае пытанне тут, як мова ўзбагачаецца, як яна набывае і развівае свой

гуманістычны і культурны патэнцыял. Даць самавіты адказ на згаданае пытанне надзвычай важна не толькі з чыста тэарэтычнага, але і з практычнага пункту гледжання, бо пры гэтым выяўляецца той тэарэтычны грунт, на якім народ можа ўсталяваць сваю моватворчую працу. Паколькі “кажная мова будзе культурнаю моваю ў поўным значэнні гэтага слова тады, калі мова, ідэі і інтэлект будуць ісьці ў пары” [5, с. 8], дык неабходна прыкласці ўсе намаганні, каб забяспечыць гэту лучнасць.

У Яна Пятроўскага няма ніякіх сумненняў наконт характару ідэй і інтэлекту, што павінны выявіцца тут “з усёй яснасцю і цеплынёю” [5, с. 8]. Гэта філасофскі інтэлект і філасофскія ідэі – “творчыя, парываючыя чытача да глыбейшага думання, да пазытыўнага чыну, да імкнення да нечага новага і лепшага, да самастойнасці ў разважанні, да духовае свабоды” [5, с.8]. Ён прыходзіць, такім чынам, да высновы аб неабходнасці самавітай філасофскай традыцыі, зрэалізаванай у нацыянальнай мове, дзеля выяўлення яе культурнага патэнцыялу. Згаданая выснова падмацоўваецца і яго даследаваннямі гісторыі антычнай культуры. Ян Пятроўскі падкрэслівае яе духоўную вышыню, якая знаходзіць свой адбітак у надзвычай развітым стане мовы старажытных элітаў [5, с. 5–6]. Таму цалкам натуральным выглядае той факт, што ён засяроджваецца на перакладзе і выданні антычнай філасофскай класікі і найперш дыялогаў Платона. Сталы філасофскі пласт у рамках беларускай культуры, пагрунтаваны на нацыянальнай мове, не сфарміруецца без засваення, без увабрана ў сябе ўсіх скарбаў сусветнай філасофскай думкі, і ў першую чаргу думкі антычнай, паколькі тут “паўсталі і развіліся асноўныя напрамкі філасофіі” [5, с. 5]. А што датычыць Платона, дык ён увогуле выканаў эпахальную місію ў развіцці філасофскага мыслення [6, с. 15].

Такім чынам, логіка пошукаў і разважанняў Яна Пятроўскага вядзе паводле сваёй тэндэнцыі да выяўлення таго факта, што беларуская культура знаходзіцца ў надзвычай складанай герменеўтычнай сітуацыі і павінна звярнуцца да адпаведнай метадалогіі. Хаця гэта ідэя не падаецца ім у яснай тэарэтычнай форме, імпліцытна яна прысутнічае ва ўсёй яго творчасці. Абраўшы нялёгкаю справу філасофскага перакладу, Ян Пятроўскі ўступіў тым самым у эпіцэнтр згаданай сітуацыі, бо становішча перакладчыка ідэнтычнае, па сутнасці, як даводзіць Г.Г.Гадамер, становішчу інтэрпрэтатара [8, с. 390]. Яго мэта – рэканструкцыя тэксту, што грунтуецца на разуменні схаванага ў ім сэнсу [8, с. 389]. І толькі той перакладчык у стане дасягнуць яе, які “знаходзіць мову, што з’яўляецца не толькі ягонай, але і адпаведнаю арыгіналу мовай” [8, с. 390].

У дадзенай сувязі неабходна адзначыць, што погляды Яна Пятроўскага выклікаюць асацыяцыі менавіта з гадамераўскім бачаннем герменеўтыкі, дзе ў цэнтр увагі ставіцца разуменне справы, разуменне зместу, якое здзяйсняецца ў мове і праз мову ў пэўным гістарычным кантэксце. Яго ні ў якім разе нельга папракнуць у фармалістычным падыходзе да праблемы адзінства мовы і мыслення, за які Г.Г. Гадамер крытыкаваў В. фон Гумбальта. Паводле Гадамера моўная форма і перададзены праз пакаленні змест нераздзельныя [9, с.445]. Значыцца, “калі кожная мова – светапогляд, дык яна з’яўляецца ім у першую чаргу не як пэўны тып мовы (гэтак бачыць мову мовазнавец), але дзякуючы таму, што ў гэтай мове прамаўляецца і перадаецца паводле традыцыі” [9, с. 445]. Погляды Я. Пятроўскага, як і яго творчыя памкненні, цалкам адпавядаюць гэтаму герменеўтычнаму прынцыпу. Так, для беларускага перакладчы-

ка важныя “грэцкія словы і той аграмадны культурны змест, які крыецца за імі” [5, с. 5]. Цалкам упісваецца ў дадзены кантэкст і згаданае вышэй яго перакананне ў фундаментальнай значнасці філасофскіх ідэй, выказаных у пэўнай мове, для яе паўнакроўнага развіцця. (У дачыненні да гістарычнага пазнання ён таксама выказвае думкі, блізкія да дэталёва распрацаванага Г.Г.Гадамерам герменеўтычнага палажэння аб зліцці гарызонтаў таго, хто імкнецца зразумець сутнасць з’явы, падзеі або эпохі, і прадмета гэтага разумення: “Кажны раз, калі мы расчыняем новую бачыну з гісторыі чалавека, мы пазнаем нешта новае, нешта, што пашырае наш гарызонт і ўзбагачвае духова” [6, с. 11].)

Таму можна сцвярджаць, што менавіта разуменне сутнасці справы, здольнае паспрыяць нашаму духоўнаму самаразвіццю, паўстае для яго як сапраўдны пачатак перакладчыцкай працы, як асноўная ўмова яе паспяховасці, а зусім не “містыка перакладу” ці “самаўлучэнне ў жыццёвы свет аўтара”, якія згадваюцца апанентамі і крытыкамі герменеўтычнай традыцыі ў папрок ёй [8, с. 282] (як мы бачым, зусім не заслужана, калі зважаць на найбольш распрацаваную яе форму). Дадаваную выснову пацвярджае таксама характарыстыка, якую перакладчык дае істотным унутраным механізмам сваёй працы: паводле яго сцвярджэння, ён шукае “тыя беларускія словы, якія найбольш дакладна апісваюць паняцце ці з’яву” [3, с. 246]. (У гэтай сувязі неабходна адзначыць, што пераклады Я.Пятроўскага дастаткова складаныя для ўспрымання па прычыне яго “звышпурыстычнай” пазіцыі. Наўрад ці слушна, аднак, бачыць у гэтым загану: шмат лепшы падыход – улучыць яго тэксты ў наш моватворчы працэс.)

Перакладчыцкая дзейнасць Яна Пятроўскага не павінна засланяць ад нас іншы бок яго творчасці – стварэнне арыгінальных тэкстаў, сярод якіх адначасна ўводныя артыкулы да перакладзеных і выдадзеных ім філасофскіх твораў. Яны з’яўляюцца яркім сведчаннем яго імкнення ўнесці свой уклад у развіццё арыгінальнай беларускай філасофскай традыцыі, зрэалізаванай у роднай мове. Відавочна, што толькі на грунце дадзенай традыцыі становіцца магчымым творчае засваенне сусветнай філасофскай спадчыны і толькі ў гэтым дваадзінстве можа стала развівацца філасофска-культурны пласт, прадстаўлены ў нацыянальнай мове.

Такім чынам, праведзены намі аналіз поглядаў Я.Пятроўскага наконт узаемадачынэнняў мовы, філасофіі і культуры сведчыць аб тым, што яны выяўляюць грунтоўную блізкасць да ідэй, вырацаваных у рамках герменеўтычнай традыцыі. Асэнсаванне глыбокай сувязі паміж згаданымі поглядамі і філасофскай герменеўтыкай выступае як неабходная ўмова іх адэкватнай інтэрпрэтацыі і ацэнкі. Адначасна таксама скіраванасць тэарэтычных пошукаў Я. Пятроўскага на духоўную практыку. Усвядоміўшы глыбокую ўзаемасувязь культуры і мовы, Я.Пятроўскі нястомна і плённа (яго даробак высока ацэнены ў прысвечаных яму даследаваннях [1, с. 52–53; 3, с. 245]) працуе дзеля іх развіцця, у першую чаргу на тым напрамку, што падаецца яму найбольш важным – у сферы філасофскага перакладу. У гэтым і заключаецца згаданы вышэй “метадычны” аспект яго пазіцыі ў дадзеным пытанні, яе ўзорны характар: асабістым прыкладам ён заклікае нас самааддана працаваць дзеля росквіту нашай культуры.

1. *Кіпель, В.* Беларусь ў ЗША / В.Кіпель. – Мн.: Беларусь, 1993. – 352 с., [16] л. укл.
2. *Дыялог* як жыватворная крыніца развіцця і адухаўлення навуковай думкі (да заснавання фонду імя Я.Пятроўскага) / С.Н.Мартынаў [і інш.] // *Веснік БДУ.* – 1997. – Серыя 3. – № 1. – С. 51–53.
3. *Пранчак, Л.І.* Беларуская Амерыка / Л.І.Пранчак. – Мн.: Полымя, 1994. – 415 с.: іл.
4. *Пятроўскі, Я.* Вільгельм фон Гумбольдт / Я.Пятроўскі // Гумбольдт фон В. Унутраная хворма мовы / у перакладзе Я.Пятроўскага. – Gainesville, Florida, USA: Byelorussian Charitable Educational Fund, Inc., 1989. – С. 3.
5. *Пятроўскі, Я.* Ідэі святла і цеплыні / Я.Пятроўскі // Пятроўскі Я. Грэцка-беларускі слоўнік: у 2 ч. – Gainesville: Byelorussian Charitable Educational Fund, Inc, 1983–1985. – С. 5–9.
6. *Пятроўскі, Я.* Уводнае слова / Я.Пятроўскі // Марк Аўрэліюс. Роздумы / у перакладзе М.Кавыля – Gainesville: Byelorussian Charitable Educational Fund, Inc, 1978. – С. 7–22.
7. *Рудкоўскі, П.* Нацыянальны дыскурс і ліберальны мардабой. Пасьляслоўе да дыскусіі пра мову “Нямецкай хвалі” / П.Рудкоўскі // *Arche.* Пачатак. – 2005. – № 5. – С. 5–20.
8. *Aleksandrowich, D.* Einige Probleme der philosophischen Übersetzung / D.Aleksandrowich // *Ruch filozoficzny.* – 1993. – Т. L. – № 3. – S. 281–286.
9. *Gadamer, H.-G.* Hermeneutik: Wahrheit und Methode. – 1. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik / Gadamer H.-G. Gesammelte Werke. – Bd. 1. – Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1990. – 495 S.
10. *Popper, K.R.* Logik der Forschung / K.R.Popper. – 10. Aufl. – Tübingen: J.C.B.Mohr (Paul Siebeck), 1994. – 481 s.